

Kalle Hamm & Dzamil Kamanger

EMIGRANTTITARHA

ympäristötaideteos

Rauma Biennale Balticum 2008, Flower Power

Pinnalan piha, Rauma

Kalle Hamm & Dzamil Kamanger

Emigranttitarha

Tekstit ja taitto: Kalle Hamm

Istutukset: Rauman Wiherosasto

Lähteet

Elliott, Brent: Floora, 2005, Schildts, Italia

Alanko, Pentti ja Kahila, Pirkko: Ukonhattu ja ahkeraliisa, 1994, Tammi, Keuruu

Morton, A.G.: Kasvitieteen historia, 1999, Gaudeamus, Tampere

Katso myös

www.spicetrade.org

www.afaryan.org

www.trivialpizza.org

www.smsfag.org

www.eura.fi/kuuleekoeura

SISÄLLYS

Itä-Aasia	4	Amerikka	22
Itä-Aasia -kukkapenkki	5	Amerikka-kukkapenkki	23
1. Kurkku	6	14. Peruna	24
2. Krysanteemi	7	15. Daalia	25
3. Raparperi	8	16. Auringonkukka	26
4. Risiini	9	17. Petunia	27
5. Kuunlilja	10	18. Koristekrassi	28
6. Särkynytsydän	11	19. Paprika	29
		20. Tomaatti	30
Länsi- ja Keski-Aasia	12	Kulkureittejä	31
Länsi- ja Keski-Aasia -kukkapenkki	13		
7. Oopiumiunikko	14	Afrikka	32
8. Vehnä	15	Afrikka-kukkapenkki	33
9. Palavarakkaus	16	21. Gladiolus	34
10. Harsokukka	17	22. Tuoksureseda	35
11. Sipuli	18	23. Artisokka	36
12. Persian keltaruusu	19	24. Ahkeraliisa	37
13. Basilika	20	25. Lobelia	38
Kulkureittejä	21	26. Pelargonia	39

ITÄ-AASIA

Kasvit eivät kykene itse liikkumaan paikasta toiseen. Levitäkseen ne tarvitsevat avukseen tuulta, vettä tai luontokappaleita. Yksi tärkeä kasvien liikkuttelijoista on ihminen, joka on siirrellyt erityisesti hyöty- ja koristekasveja mantereelta toiselle, eikä aina hyvin seurauksin. Kasveja on haluttu niin paljon, että niitä on metsästetty ja salakuljetettu keinoja kaihtamatta. Mausteiden takia on käyty verisiä sotia, orkideat on kerätty lähestulkoon sukupuuttoon ja huumekasvien viljelyllä uhmataan kansainvälisiä lakeja.

Kiina ja Japani olivat pitkään eurooplaisille suljetuja alueita. 1680-luvulla kiinalaiset krysanteemit saapuivat Alankomaihin. 1800-luvun alussa tehtiin hajanaisia mutta innokkaita yrityksiä kiinalaisten puutarhakasvien tuomiseksi Eurooppaan. Ovet Kiinan satamiin avautuivat kuitenkin vasta Kiinan

hävittyä oopiumisodan Isolle Britannialle vuonna 1842. Robert Fortune keräsi kasveja taimi- ja puutarhoista ja Joseph Hooker teki retkiä Himalajalle

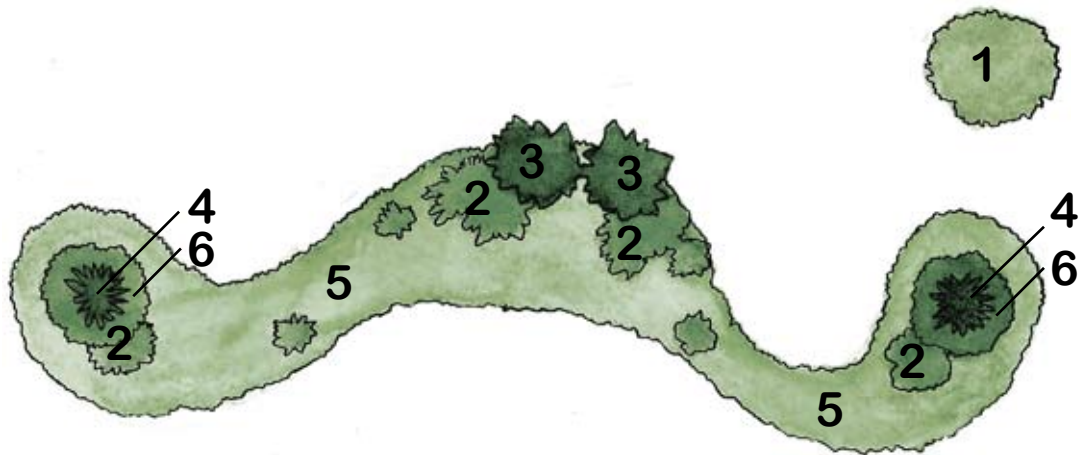
Japanin kasvinjalostutshistoria on lähes yhtä vanha kuin Kiinan. Hollantilaiset ja portugalilaiset olivat solmineet kauppasuhteet Japanin kanssa jo 1500-luvulla, mutta 1630 Japanin hallitus sulki maan länneltä ja salli kaupan vain hollantilaisille. 1853 amerikkalainen kommodori kehotti Japania avamaan satamansa kansainväliselle liikenteelle. Kaupankäynnin elpymisen myötä japanilaiset puutarhat tulivat muotiin kaikkialla Euroopassa.

ITÄ-AASIA -KUKKAPENKKI

1. Kurkku	4. Risiini
2. Krysanteemi	5. Kuunlilja
3. Raparperi	6. Särkynytsydän

1.

Kurkku

(Cucumis sativus)

Kurkku on peräisin Himalajan vuoristosta ja ensimmäiset tiedot sen käyttämisestä ravintokasvina on ajoitettu noin 5000-luvulle eaa. Roomalaiset ja kreikkalaiset toivat kurkun jo antiikin aikana Eurooppaan, missä sitä pidettiin jo silloin suuressa arvossa. Platina referoi maustekurkkureseptiään seuraavasti: "Kahta mainitsemaani lajia käytetään paloiksi leikattuna suolan, öljyn ja viinietikan kanssa, kun kuori ja siemenet on ensin poistettu. Jotkut lisäävät seokseen vielä hieman mausteita, jotta kurkun luontaista kylmyyttä saadaan hieman tasoitettua." Toinen Platinan viittaama laji on väriltään keltainen (*citrullum*), joka saattaisi olla jokin kurkun sukuinen kasvi, esimerkiksi kurpitsa tai meloni.

2.

Krysanteemi

(Chrysanthemum morifolium)

Krysanteemin nimi tulee kreikan sanoista *chrysos*, kulta, ja *anthos*, kukka. Krysanteemeja on viljelty Kiinassa jo 700-luvulla eaa ja Japanissa 400-luvulla eaa. Ensimmäiset krysanteemit tuotiin Englantiin 1795. Kiinassa krysanteemi on niin kutsuttu "jalokukka", bambun, luumun ja orkidean lisäksi. Alhaissäätyiset eivät saaneet kasvattaa näitä kasveja puutarhoissaan. Japanissa krysanteemista tuli keisarin tunnus ja hän istuu vieläkin krysanteemivaltaistuimella.

3.

Raparperi

(Rheum rhaponticum)

Raparperi on kotoisin Kiinasta ja sen nimi tulee latinan sanasta *rhabarberium*. Nimen loppuosa viittaa barbaareihin ja *Rha* puolestaan on Volga-joen muinainen nimi. Raparperi lieneekin tullut Eurooppaan Venäjän kautta Kiinasta. Euroopassa se tunnettiin luultavasti jo keskiajalla, mutta sitä ei käytetty elintarvikkeena, vaan se luokiteltiin pikemminkin myrkylliseksi tai syötäväksi kelpaamattomaksi kasviksi. Vielä 1700-luvullakin kasvia pidettiin puhtaasti lääketieteellisenä yrttinä.

4.

Risiini

(Ricinus communis)

Risiinin kotiseuduksi on ehdotettu Kiinaa tai Itä-Afrikkaa. Nykyään risiiniä viljellään ympäri maailmaa sen siemenistä saatavan öljyn takia, mutta sitä kasvatetaan myös koristekasvina. Risiinin nimi tulee latinan sanasta *ricinus*, punkki, koska siemenen päässä olevan pienen paukaman vuoksi siemen kokonaisuudessaan muistuttaa punkkia. Risiini on tunnettu jo kauan: 6000 vuotta vanhoista egyptiläisistä haudoista on löydetty risiinin siemeniä. Ensimmäinen kirjallinen maininta löytyy Intiasta 2000 eaa. Kiinassa puolestaan risiiniä on käytetty lääkekasvina jo vuosituhansia.

5.

Kuunlilja

(Hosta lancifolia)

Engelbert Kaempfer esitteli kuunliljan eurooppalaisille 1692. Philipp von Siebold toi puolestaan ensimmäisen elävän kasvin Eurooppaan 1829. Elävän kasvin kuljettamisen mahdollisti juuri keksitty ns. Wardin laatikko, jonka tiiviiden lasiseinien sisään kasvit voitiin asettaa mullan ja veden muodostamaan itseään ylläpitävään ympäristöön. Vuosisadan vaihteen japanilaistyylinen puutarhamuoti lisäsi kuunliljojen suosiota, mutta niiden jalostus pääsi vauhtiin vasta 1900-luvun puolivälissä Pohjois-Amerikassa.

6.

Särkynytsydän

(Dicentra spectabilis)

Ensimmäiset särkynyetsydämet tuotiin Kiinasta Eurooppaan vuonna 1846. Se saavutti valtavan suosion ja levisi nopeasti puutarhasta toiseen. Ruotsissa sitä kasvatettiin ensin vain kasvihuoneissa, koska sitä luultiin kylmänaraksi. Särkynytsydän osoittautui kuitenkin pian luultua vahvemmaksi ja se pääsi täällä pohjoisessakin ansaitsemalleen paikalle koristetarhan kukkapenkkiin.

LÄNSI- JA KESKI-AASIA

Useimmat puutarhakasvit olivat peräisin Euroopasta aina 1560-luvulle asti. Kasveja alettiin tuoda Länsi-Eurooppaan ensimmäistä kertaa suuressa mittakaavassa 1500-luvulla Turkista. Pyhän sakasalais-roomalaisen valtakunnan lähetti­läs Ghiselin de Busbeq hämmästyi 1550-luvulla turkilaisten puutarhojen kasvilajien moninai-suutta, ja lähetti Turkista tulppaaneja ja hyasinttejä Wieniin. Palatessaan Eurooppaan hän toi mukanaan myös kookuksia, myrkkyliljoja, syklaameja ja leinikkejä.

Suurimman menestyksen saivat tulppaanit ja alppiruusut. 1600-luvun alkupuolella Hollannin talous sidottiin vaarallisessa määrin tulppaanuutuuksien kauppaan. Tällä oli tuhoiset seuraukset, kun kaupalta putosi pohja vuonna 1637. Alppiruusu tuotiin Eurooppaan Kaukasukselta 1760. Myöhemmin sitä löydettiin luonnosvaraisena myös Iberian niemimaalta.

Samoin oopiumiunikko on tunnettu Euroopassa jo antiikin ajoista lähtien, mutta virike sen koristekäyttöön saatiin vasta 1500-luvulla, kun Kosntantino­polista tuotiin Eurooppaan sen kerrannaiskukkaisia muotoja.

Raamattu innoitti myös kasvitutkimukseen. 1600-luvulla tehtiin yrityksiä tunnistaa kaikki Raamatussa mainitut kasvit. Tämän tapaisten tutkimusmatkojen ansiosta länsiaasialaisten kasvien virta Eurooppaan jatkui vilkkaana. 1700-luvulla pyhältä maalta tuotiin morsiuskukka ja kilpiruoho. Näitä seurasivat 1800-luvulla kaukasiantörmäkukka, hohtopiikkiputki ja pikkuristikki.

LÄNSI- JA KESKI-AASIA -KUKKAPENKKI

7. Oopiumiunikko

8. Vehnä

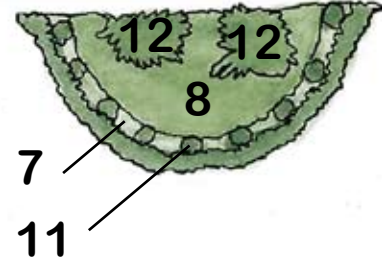
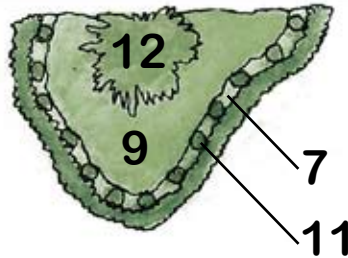
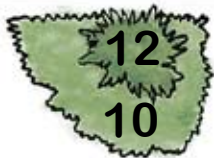
9. Palavarakkauk

10. Harsokukka

11. Sipuli

12. Persian keltaruusu

13. Basilika

7.

Opiumiunikko

(Papaver somniferum)

Babylonian sumerilaiset yhdistivät oopiumiunikon uneen ja euforiaan jo noin 4000 eaa. Kreikkalaiset kirjoittivat ensimmäisinä oopiumin lääkinnällisestä käytöstä noin 300 eaa. Sana oopiumi tulee kreikankielen mehua tarkoittavasta sanasta, joka viittaa siemenkotia viilletäessä saatavaan lateksiin. Arabikauppiaat levittivät oopiumin käytön Intiaan ja Kiinaan, missä sitä käytettiin lähinnä ripulin ja punataudin hoitoon. Oopiumin polttamista ei harjoitettu Kauko-Idässä ennen 1700-lukua. Sen sijaan Euroopassa oopiumin käyttö oli laajalle levinnyttä 1500-luvun puolivälissä. Pohjolassa oopiumiunikkoa opittiin kasvattamaan jo rautakaudella 500 - 800 eaa.

8.

Vehnä

(Triticum aestivum)

Ihmiskunnan alusta lähtien jyvät ovat olleet yksi tärkeimpiä ravinnonlähteitä kaikille ihmisille. Metsästäjä-keräilijät pureskelivat muun muassa villivehnän ja villiohran jyviä. Metsästäjä-keräilijäyhteisöt asettuivat paikoilleen ja alkoivat kasvattaa oman viljansa itse noin 10 000 eaa. Vehnän viljely alkoi Keski-Aasiassa noin 5000 eaa, ja sieltä löytyy myös vehnän villi kantamuoto. Suomeen vehnä tuli ohran kanssa kivikauden lopulla noin 4000–1800 eaa. Vihneiset viljat, vehnä ja ohra, ilmestyivät egyptiläisiin veistoksiin 3000 eaa. Kolumbus vei vehnän Amerikkaan 1500-luvun alussa.

9.

Palavarakkaus

(Lychnis chalcidonica)

Palavarakkaus kasvaa luonnonvaraisena Etelä-Venäjällä. Se lienee tullut Eurooppaan mutkan kautta. Ristiretkeläiset toivat kasvin mukanaan Länsi-Aasiasta, ja se tunnetaankin monissa Euroopan maissa Jerusalemin tai Maltan ristinä. Se oli hyvin yleinen Englannissa 1500-luvulla ja Ruotsissa pari sataa vuotta myöhemmin. Palavarakkaiden juurissa on saponiineja, saippuan kaltaisia aineita, jotka veden kanssa muodostavat vaahtoavan pesuliuoksen.

10.

Harsokukka

(Gypsophila paniculata)

Eurooppalaiset tekivät 1600-luvulla Palestiinaan useita kasvien keräysmatkoja. Kasvitieteilijöiden tavoitteena oli tunnistaa kaikki Raamatussa mainitut kasvit. Esimerkiksi tulppaania ehdotettiin Raamatun "kedon kukiksi" suuren muuntelukykynsä vuoksi. Näillä retkillä löydettiin myös harsokukka, joka sai Euroopassa suuren suosion kukkakimpuissa. Lisäksi sen saponiinia sisältävistä juurista tehtiin saippuaa.

11.

Sipuli

(Allium cepa)

Sipuli kuuluu laukkakasveihin, joille kaikille on tunnusomaista voimakas rikkiyhdisteiden tuoksu. Ruoka- eli kepasipuli on alun perin punainen eikä, niin kuin useimmat luulevat, tavallinen keltasipuli, jota käytetään ruoanlaitossa. Se lienee kotoisin Etu-Aasiasta tai Lähi-idästä ja sitä on viljelty varhain kaikkialla, missä ihmisiä on asunut. Sipulia on viljelty Euroopassa yleisesti jo keskiajalla, mutta Suomessa se yleistyi paljon myöhemmin. Punasiipulia tiedetään varmasti viljellyn Lounais-Suomessa 1600-luvun lopulla.

12.

Persian keltaruusu

(Rosa foetida)

Fossiililöytöjen perusteella ruusu on kukoistanut jo 32 miljoonaa vuotta sitten. Ruusut jaetaan alkuperän mukaan neljään ryhmään: eurooppalaisiin, amerikkalaisiin, keskiaasialaisiin ja itäaasialaisiin. Eurooppalaiset ruusut olivat joko punaisia tai valkoisia. Keski-Aasiasta löydettiin 1700-luvulla keltaisia ruusuja, jotka herättivät Euroopassa kohua ja suurta innostusta, vaikkeivat ne kestäneet sienitauteja yhtä hyvin kuin eurooppalaiset ruusut, eikä niiden tuoksua pidetty yhtä miellyttävänä.

13.

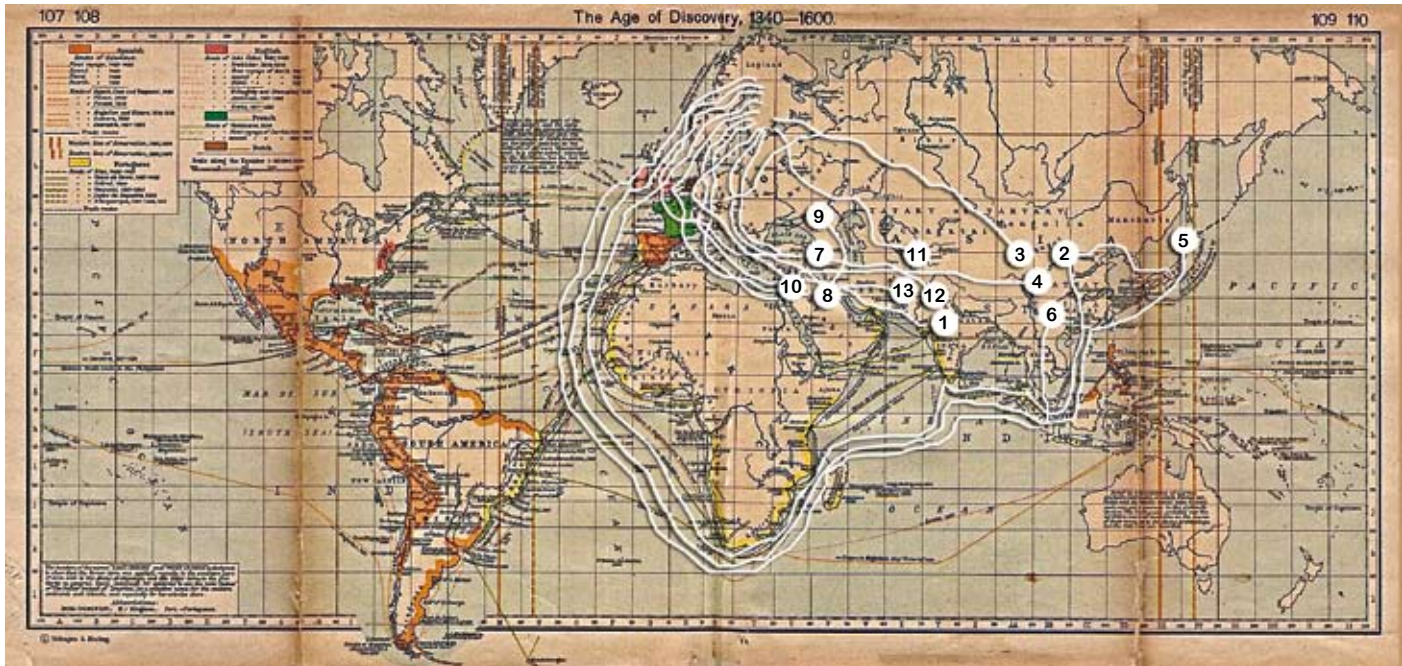
Basilika

(Ocimum basilicum)

Basilika on kotoisin Keski-Aasiasta tai Intiasta. Antiikin ihmiset rakastivat ja ylistivät basilikaa ja kutsuivat sitä yrttien kuninkaalliseksi. Basilikan nimi tarkoittaa "tuoksuva". Kreikkalaiset eivät pitäneet basilikasta, mutta roomalaiset puolestaan rakastivat sitä ja tekivät siitä rakkauden ja hedelmällisyyden symbolin. Hindut viljelevät kotona basilikaa, jotta se toisi onnellisuutta heidän perheelleen. Ruotsin kuninkaalliseen puutarhaan ostettiin basilikan siemeniä 1550-luvulla. Kylmälle aran kasvin viljelyä on kokeiltu myös Suomen puolella. Tukholmalainen *Hushållnings Journalen* kertoi 1792 että basilika menestyy hyvinä kesinä Oulun korkeudella.

AASIA

Aasiasta tulleiden kasvien kulkureittejä

1. Kurkku	4. Risiini	7. Oopiumiunikko	10. Harsokukka	13. Basilika
2. Krysanteemi	5. Kuunilija	8. Vehnä	11. Sipuli	
3. Raparperi	6. Särkynytsydän	9. Palavarakkaus	12. Persian keltaruusu	

AMERIikka

Useimmat puutarhakasvit olivat peräisin Euroopasta aina 1560-luvulle asti. Kasveja alettiin tuoda Länsi-Eurooppaan ensimmäistä kertaa suuressa mittakaavassa 1500-luvulla Turkista. Koristekasvien todellinen virta alkoi kuitenkin vasta 1620-luvulla Uudesta maailmasta ja jatkui lähes sata vuotta.

Kun ensimmäiset espanjalaiset saapuivat Meksikoon, he huomasivat, että atsteekkien pääkampungissa oli laajoja puutarhoja, jotka oli järjestetty säännöllisiksi neliöiksi ja näiden välisiä käytäviä reunustivat säleiköt. Puutarhoissa oli kaukaa tuotuja hedelmäpuita ja laaja kokoelma meksikolaisia kasveja tieteellisesti järjestettynä. Euroopassa ei tuohon aikaan ollut mitään vastaavaa.

Uudelta mantereelta etsittiin tietysti kultaa, mutta myös mausteita ja koristekasveja. Yksi ylistetyimmistä kasveista oli amatsonin jättilumme, jonka Robert Schomburgk löysi 1830-luvulla. Englannissa kilpailtiin kuka saa ensimmäisenä lumpeen kukkimaan. Kilpailun voitti Devonshiren herttuan puutarhuri; hän rakensi tarkoitukseen erityisen lasikasvihuoneen, josta tuli Kristallipalatsin malli ja samanlaisia kasvihuoneita ryhdyttiin rakentamaan ympäri Eurooppaa.

Amerikan mantereen kasveilla on ollut suunnaton vaikutus eurooppalaisille. Eurooppaan tuotiin muun muassa hyötykasvit tomaatti, peruna, tupakka ja paprika sekä monia koristekasveja, kuten samettikukka, daalia, tohvelikukka ja petunia. Puhumattakaan kaikesta siitä, mitä Amatsonin sademetsä vielä kätkee sisäänsä.

AMERIKA-KUKKAPENKKI

14. Peruna

15. Daalia

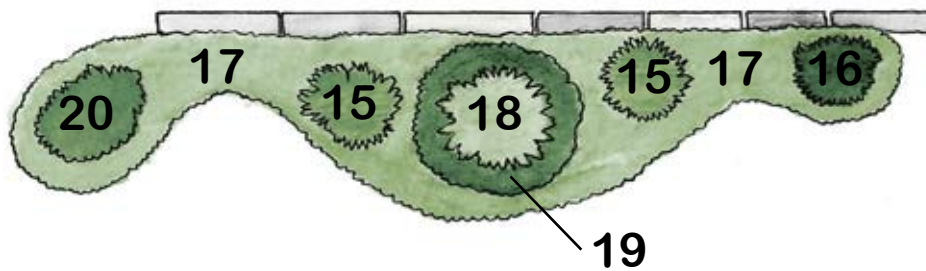
16. Auringonkukka

17. Petunia

18. Koristekrassi

19. Paprika

20. Tomaatti

14.

Peruna

(Solanum tuberosum)

Inkojen esi-isät aloittivat perunan viljelyn Andien rinteillä 5000 eaa. He jalostivat monia eri perunalajikkeita, jotka selvisivät hyvin erilaisissa ilmastolosuhteissa. Francisco Pizarro toi perunan Espanjaan 1565, josta se levisi Italiaan 1600-luvun alussa. Aluksi perunaan suhtauduttiin Euroopassa epäluuloisesti. Hallitsijat yrittivät edistää perunan viljelyä sekä käskyillä että esimerkillään. Ranskassa kuningatar Marie Antoinette koristeli perukkinsakin perunan kukilla todistaakseen kasvin erinomaisuutta. Englannissa peruna vakiinnutti asemansa vasta 1794 kato vuoden jälkeen. Irlannissa perunaa oli viljelty jo 1500-luvun lopusta, mutta 1840-luvun perunarutto vuodet aiheuttivat massamuuton Yhdysvaltoihin. Suomeen peruna tuli 1700-luvun loppupuolella.

15.

Daalia

(Dahlia spp)

Daalia on kotoisin Meksikosta ja intiaanit viljelivät sitä jo kauan ennen espanjalaisten saapumista. Fransisco Hernandez laati kasvista kuvauksen jo vuonna 1651, mutta varma tieto sen Eurooppaan saapumisesta on vasta vuodelta 1789. Daalia sai nimensä ruotsalaisen kasvitieteilijä Andreas Dahlin mukaan vuonna 1791. Kaikki eivät hyväksyneet dahlia-nimeä, vaan kasvisuku sai myös rinnakkais-nimen georgia venäläisen kasvitieteilijä Georgin mukaan. Koristekasvina daalia alkoi saavuttaa menestystä 1800-luvun alussa. Suomessa *Puutarha*-lehti vuodelta 1899 kertoo daalian olevan yleinen koristekasvi meillä, tosin näin vain kauppa-puutarhurien keskuudessa.

16.

Auringonkukka

(Helianthus annuus)

Auringonkukka on peräisin Pohjois-Amerikasta ja intiaanit ovat viljelleet myös tätä kasvia jo vuosituhansia ennen eurooppalaisten saapumista. Espanjalaiset veivät auringonkukan Espanjaan, jossa siitä oli vuoteen 1580 mennessä tullut suosittu puutarhakasvi. Englantilaiset ja ranskalaiset tutkimusmatkailijat veivät kasvin omiin kotimaihinsa. Myöhemmin se levisi kauppareittejä pitkin Italiaan, Egyptiin, Afganistaniin, Intiaan, Kiinaan ja viimeiseksi Venäjälle.

17.

Petunia

(Petunia nyctaginiflora)

Petunian nimi tulee intiaanien tupakkaa tarkoittavasta sanasta ja kasvi on kotoisin Etelä-Amerikasta. Petunian löysi ranskalainen kasvitieteilijä Jussieu 1803, toisen lähteen mukaan 1823. Euroopassa se saatiin kukkimaan ensimmäistä kertaa Glasgowin kasvitieteellisessä puutarhassa vuonna 1831. Siitä tuli Britanniassa hyvin suosittu, mutta sen käyttö väheni pian, koska se osoittautui epäluotettavaksi brittiläisessä ilmastossa. Nykyiset lajikkeet selviävät kylmässäkin ilmastossa ja siitä on tullut yksi suosituimmista puutarhakasveista.

18.

Koristekrassi

(Tropaeolum majus)

Koristekrassi on alun perin Perusta, josta löytöretkeilijät toivat sen Eurooppaan 1500-luvulla. Englannissa se tunnettiin jo 1500 - 1600 -luvuilla. Italiassa puolestaan risteytettiin 1760-luvulla ensimmäiset kerrotut muodot. Suomessa koristekrassi on yksi vanhimmista koristeköynnöksistä. Se on todennäköisesti kulkeutunut tänne 1800-luvulla Englannin ja Ruotsin kautta. Jenny Elfving mainitsee sen 1921 kirjassaan *Kukkaviljelys avomaalla*: "Sopii peittämään seiniä, säleistöjä, muodostamaan köynnöksiä, pyramideja, ym."

19.

Paprika

(Capsicum annuum)

Espanjalaiset löysivät löytöretkillään paprikan ja toivat sen Eurooppaan. Tämän vuoksi sitä kutsutaan joskus espanjanpippuriksi. Paprika levisi Euroopasta itään maustekaravaanien mukana. Tulinen paprika on oleellinen osa intialaista, thaimaalaista ja kiinalaista keittiötä. Euroopassa paprika ei heti saanut suurta kannatusta. Tosin talonpojat viljelivät sitä saadakseen maustevalikoimiinsa "pippurin", johon aiemmin vain vauraalla yläluokalla oli ollut varaa. Paprikan viljely yleistyi Unkarissa, jonne se tuli Turkista 1600-luvulla. Sana paprika on unkaria ja tarkoittaa pippuria. Ruotsissa paprika mainitaan 1700-luvun alkupuolella ja Suomessa paprikaa alettiin viljellä huonekasvina 1800-luvulla. Sitä kasvatettiin joulukukaksi 1930-luvulla.

20.

Tomaatti

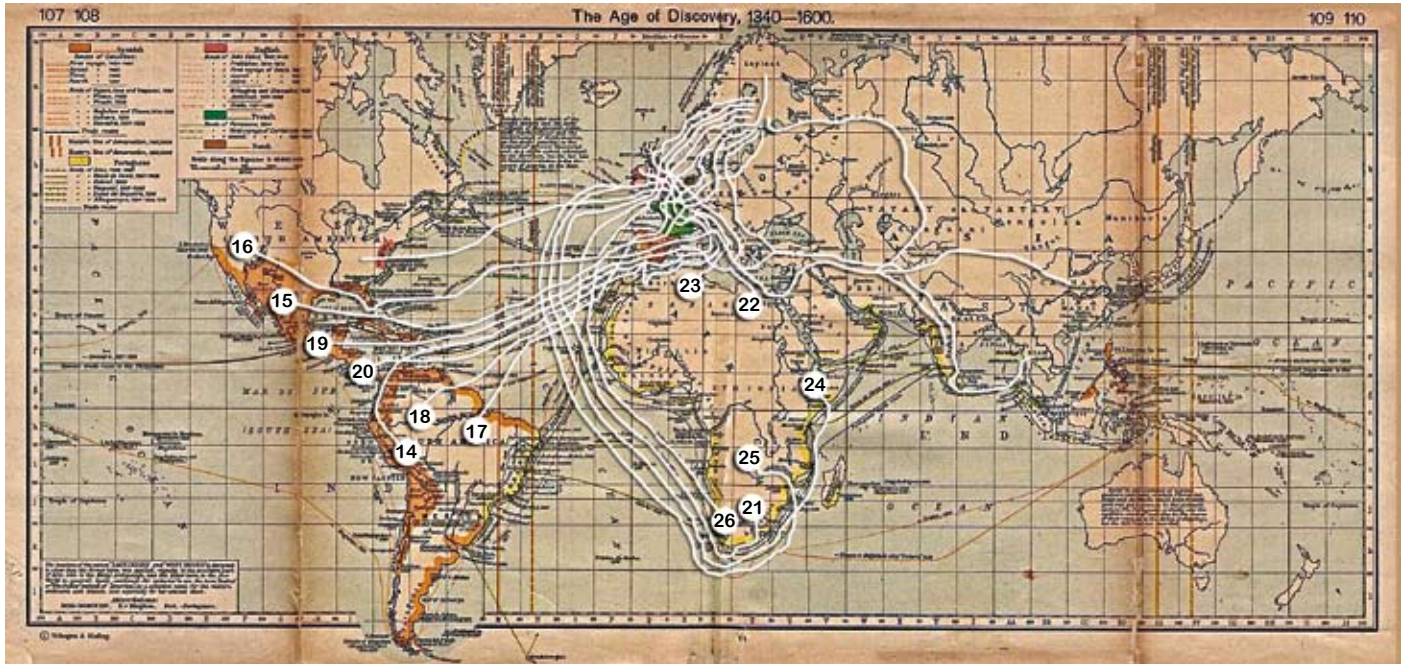
(Lycopersicon esculentum)

Villitomaatti on kotoisin Meksikon ja Perun alueelta. Meksikon alkuperäiskansat alkoivat ensimmäisinä viljellä ja jalostaa sitä. Kasvin nimi tulee nahuatl-kielen tomaattia tarkoittavasta sanasta *tomatl*. Espanjalaiset tutkimusmatkailijat toivat tomaatin Espanjaan, josta maurit veivät sen Tangeriin. Sieltä tomaatti löysi tiensä 1540-luvulla Italiaan, jossa sitä kutsuttiin nimillä *pomo dei mori*, maurin omena, ja samalta kuulostavalta *poma amoris*, rakkauden omena. Englantiin tomaatti kulkeutui 1570-luvulla, jossa sitä kasvatettiin vuosikymmeniä kasvihuone-erikoisuutena. Suomeen tomaatti tuli vasta 1800-luvun lopulla ja sen viljely yleistyi niinkin myöhään kuin 1930-luvulla.

AMERIikka JA AFRIKKA

Amerikoista ja Afrikasta tulleiden kasvien kulkureittejä

14. Peruna	17. Petunia	20. Tomaatti	23. Artisokka	26. Pelargonia
15. Daalia	18. Koristekrassi	21. Gladiolus	24. Ahkeraliisa	
16. Auringonkukka	19. Paprika	22. Tuoksureseda	25. Lobelia	

AFRIKKA

Saharan eteläpuolisen Afrikan kasvisto tuli eurooppalaisille tutuksi hitaammin kuin Amerikan. Hollannin Itä-Intian kauppakompanja perusti ensimmäisen pysyvän siirtokuntansa Kapmaalle vasta 1652. Ensimmäisten Eurooppaan tuotujen kasvien joukossa olivat kaikille tutut pelargoniat. 1700-luvulla tuonti kiihtyi ja monet afrikkalaiset kasvit ovatkin meillä tuttuja huonekasveja: amaryllikset, huonevehkat, paavalinkukat ja monet kaktukset.

Musta Afrikka oli Kaukoidän ja Australian lisäksi eurooppalaisille viimeisimpiä tutkimattomia seutuja. Eurooppalaisten tutkimusmatkoilla keräämistä kasvinäytteistä tuli länsimaisen biologian oppien perusta. Näiden kasvinäytteiden ympärille rakennettiin museoita ja kasvipuutarhoja, joiden käytäviä ja polkuja pitkin pystyi hetkessä kävelemään mantereelta toiselle

Jokaisessa maassa on ainakin yksi maailmaa kiertänyt kasvitieteilijä, jonka tieteenhistorioitsijat ovat yleensä kohottaneet lähes kansallissankarin asemaan. Se kertoo ajan asenteesta: kasvitieteilijät halusivat ottaa maailman ja luonnon haltuun. Tällä vuosisadalla bio- ja kasvinäytteille ei enää rakenneta kulisseyä. Enää ei edes tarvitse välttämättä siirtää kasveja tutkijan kotimaahan, vaan ainoastaan niiden sisältöä, geenejä, joiden sisältämä informaatio on nykyään monen keinotekoisen lääkkeen perusta.

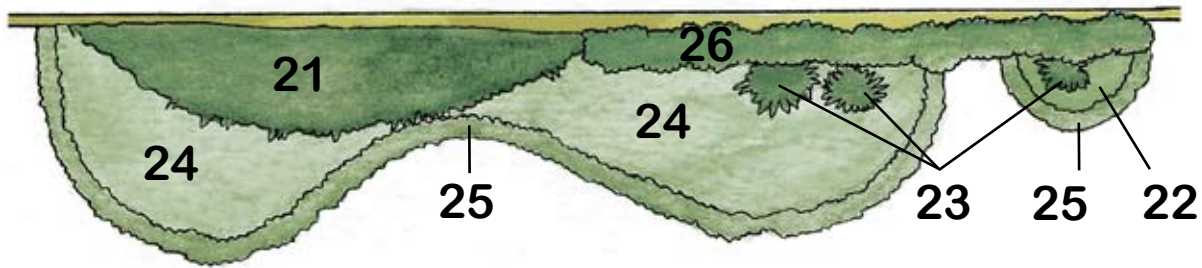

AFRIKKA-KUKKAPENKKI

21. Gladiolus
22. Tuoksureseda
23. Artisokka

24. Ahkeraliisa
25. Lobelia
26. Pelargonia

21.

Gladiolus

(Gladiolus callianthus)

Gladioluksen nimi tulee latinan miekkaa tarkoittavasta sanasta *gladius*, joka viittaa kasvin lehtien muotoon. Puutarhojemme gladiolusten esi-isinä oli muutama luonnonvarainen gladioluslaji, jotka tuotiin Englantiin 1800-luvun alussa Etelä-Afrikasta. Viime vuosisadan alun Suomessa sitä kasvatettiin aluksi kauppapuutarhoilla leikkokukaksi, mutta helppohoitoisena kasvina se päättyi pian tavallisiinkin kukkapenkkeihin.

22.

Tuoksureseda

(Reseda odorata)

Tuoksureseda on peräisin Pohjois-Afrikasta ja se on tunnettu Välimeren maissa jo vuosituhansia. Sen käyttö koriste- ja tuoksukasvina juontaa Egyptiin ja Libyaan, jossa sitä on kasvatettu aina Rooman vallan ajalta asti. Välimeren maissa se on ollut tärkeä parfyymien raaka-aine. Englantiin tuoksureseda tuotiin 1750-luvulla ja siitä tuli hyvin suosittu. Suomalainen Jenny Elfving kirjoittaa tuoksuresedasta: "Reseda ei pitäisi puuttua mistään kukkatarhasta. Leikkuukukkana on se erityisen arvokas ruokapöydällä. Aikainen reseda todistaa oikeata kukkaystävää. Tämä on mahdollista joka kodissa, kaikissa oloissa."

23.

Artisokka

(Cynara scolymus)

Artisokka sana tulee arabian artisokkaa tarkoittavasta sanasta *al-qarshuf*. Mauritiit toivat sen Sisiliaan, josta se kulkeutui Napoliin ja sieltä Firenzeen vuonna 1466. Todennäköisesti Katariina de Medici esitteli artisokan ranskalaisille hänen avioituessaan Ranskan kuninkaan Henri II kanssa. 1500 – 1900-luvuilla ranskalaiset viljelivät artisokkaa Pariisissa ja nostivat sen arvostusta, kunnes kreikkalaiset ja espanjalaiset talonpojat alkoivat viljellä sitä suuria määriä. Tämä vähensi artisokan statusta ja sen viljely Ranskassa alkoi hiipua.

24.

Ahkeraliisa

(Impatiens walleriana)

Ahkeraliisa on itäafrikkalainen palsamikasvi, joka tuli muotiin Englannissa 1880-luvulla. Valitettavasti se jäi Etu-Intian niemimaalta tuotujen lajien varjoon aina 1960-luvulle asti. Suomeen ahkeraliisa saapui 1800-luvun lopulla. Alun perin sitä kasvatettiin vain huonekasvina, mutta kun kasvitieteilijät onnistuivat jalostamaan kylmää kestäviä lajikkeita, se löysi tiensä myös puutarhojen kukkapenkkeihin.

25.

Lobelia

(Lobelia erinus)

Lobelia on kotoisin Afrikasta. Se on saanut nimensä ranskalaiselta kasvitieteilijä Matthias de Lobelilta ja sitä alettiin tuoda Eurooppaan 1700-luvulla. Istutuskasvina sitä alettiin käyttää kuitenkin vasta 1860-luvulla. Tällöin alettiin tuoda lajikkeita, joita kaupiteltiin nimellä *Lobelia speciosa*. Näitä tarhalobeliota ilmestyi pitkin 1900-lukua ja niitä alettiin käyttää reuna- ja amppelikasveina vuosisadan puolivälissä syntyneen kansainvälisen muodin mukaan.

26.

Pelargonium

(Pelargonium triste)

Pelargonium oli ensimmäisiä kasveja, joita tuotiin Kapmaalta Eurooppaan. Englantilainen John de Tradescant esitteli sen eurooppalaisille 1600-luvulla. Kasvin ensimmäisen kuvauksen kirjoitti Thomas Johnson vuonna 1633. Kapmaan siirtokunnat siirtyivät hollantilaisten hallinnasta Isolle Britannialle vuonna 1802. Tämän seurauksena pelargonioista, joita Englannissa kutsutaan geraniumeiksi, saavuttivat valtavan suosion, joka kesti viktoriaaniselta ajalta Ensimmäiseen maailman sotaan asti.